

Особливості соціально-гуманітарного розвитку суспільства

Колективна монографія

УДК 009:3(082)
072

072 **Особливості соціально-гуманітарного розвитку суспільства:**
кол. моногр. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2021. – 202 с.

ISBN 978-617-7886-31-9

Рецензенти

Штулер Ірина Юрївна,
*доктор економічних наук, професор,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління»*

Косуля Ірина Юрївна,
*кандидат соціологічних наук, доцент,
член редакційної колегії збірника наукових праць
«Соціально-гуманітарний вісник» СГ НТМ «Новий курс»*

Харченко Артем Вікторович,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

*Рекомендовано до друку редакційною колегією збірника наукових праць
«Соціально-гуманітарний вісник» (протокол № 2-мн від 01.11.2021)*

У монографії висвітлюються особливості соціально-гуманітарного розвитку суспільства у сфері педагогіки, соціології, філософії, психології, соціальних комунікацій, мистецтвознавства, культурології, філології, історії, економіки, управління, права. Монографія буде корисною науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти, а також широкому колу осіб, які цікавляться питаннями розвитку сучасного соціально-гуманітарного середовища.

ISBN 978-617-7886-31-9

© СГ НТМ «Новий курс», 2021
© Автори, 2021

5. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. Дата оновлення: 01.07.2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>. (дата звернення: 20.10.2021).
6. Додаткові пенсійні відрахування можуть стати обов'язковими у 2023 році. URL : https://biz.ligazakon.net/news/185834_dodatkov-pensyn-vdrakhuvannya-mozhut-stati-obov'yazkovimi-u-2023-rots. (дата звернення: 20.10.2021).
7. Накопичувальні пенсійні внески будуть платити і працівники, і роботодавці – законопроект. URL : <https://finbalance.com.ua/news/nakopichivalni-pensiyini-vneski-budut-platiti-i-pratsivniki-i-robotodavtsi---zakonoproekt>. (дата звернення: 20.10.2021).
8. Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення : законопроект від 27.12.2019 р. № 2683. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67794. (дата звернення: 20.10.2021).
9. Концепція розбудови другого рівня пенсійної системи. URL : <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/06/unnamed-file.pdf>. (дата звернення: 20.10.2021).
10. Давиденко Н. М. Аналіз інвестиційних проєктів : навч. посіб. Київ : Нац. ун-т біореурсів і природокористування України, 2015. 378 с. URL : https://pidru4niki.com/85992/investuvannya/investitsiynyi_portfel. (дата звернення: 20.10.2021).
11. Левченко І. А. Розвиток інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів та методика оцінки її ефективності. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2011. № 2 (11). С. 275–280.
12. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу : навч. посібник. Київ : Знання, 2008. 639 с.
13. Decision Making Helper. URL: <https://www.infonauticssoftware.ch/decisionmakinghelper/>. (дата звернення: 20.10.2021).
14. Лямець В. І., Тевяшев А. Д. Системний аналіз. Вступний курс [2-е вид., перероб. та допов.]. Харків : ХНУРЕ, 2004. 418 с.
15. Огляд ринку акцій станом на 26 січня 2021 року. URL : <https://smida.gov.ua/news/publications/ogladrinkuakcijstanomna26sichna2021roku>. (дата звернення: 20.10.2021).
16. Офіційний сайт Національного банку України. Фінансові ринки. URL : <https://bank.gov.ua/ua/markets>. (дата звернення: 20.10.2021).

Березовська-Чміль Олена Борисівна

Кандидат політичних наук

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

Кобець Юлія Василівна

Кандидат політичних наук

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

4.5. Політичний лідер як агент політичного конфлікту

Вивчення історії людства поставило перед наукою проблему: або оволодіти наукою і мистецтвом розв'язання і попередження конфліктів, або втратити перспективи виживання людства через численні і руйнівні конфлікти. Проблема виникнення конфлікту, конфліктної взаємодії між учасниками чи суб'єктами залишається актуальною протягом всього часового періоду існування людських взаємин. Гострота конфліктної взаємодії особливо чітко відчувається у перехідний період певної держави через війни і революції, боротьбу за владу чи власність, майно, самогубства, загальне незадоволення політичною ситуацією, що неминуче веде до конфлікту. Тому часто в структурі конфліктної взаємодії ми

виділяємо суб'єкта як носія цінностей, інтересів, потреб, які стають конфліктогенами.

Опції політичного лідера вельми різноманітні. Вони залежать від суспільства і держави, в якому йому доводиться управляти, від конкретних завдань, що стоять перед країною, від розстановки політичних сил. Найважливіші з цих функцій наступні:

1) інтеграція суспільства, соціальної спільності, класу, партії і т. п. на підставі загальних цілей, цінностей, політичних ідей;

2) визначення стратегічних орієнтирів у розвитку суспільства і держави;

3) участь у процесі вироблення і прийняття політичних рішень, виявлення способів і методів реалізації програмних цілей;

4) мобілізація мас на досягнення політичних цілей;

5) соціальний арбітраж, підтримка порядку і законності;

6) комунікація влади і мас, зміцнення каналів політичної та емоційного зв'язку з громадянами, наприклад, за допомогою ЗМІ або в ході різних масових заходів, у тому числі і в період виборних кампаній;

7) легітимізація влади.

З перерахованих функцій видно, наскільки велика роль лідера в суспільстві і в політичній системі (політичному процесі), де він як агент політичних відносин може виконувати багато функцій (інтеграції, мобілізації, комунікації, легітимації влади тощо). Але найбільш зримо лідерські якості проявляються в політичному конфлікті: його ініціюванні, розвитку і завершенні. При цьому прояв лідерських якостей і формування іміджу лідера може відбуватись як до початку конфлікту, так і в ході його розвитку та завершення [10].

Зіткнення інтересів у політичному житті відбувається в контексті боротьби за владу, вплив, прагнення до домінування чи до лідерства. Мова йде про володіння найважливішими цінностями, головними з яких є життєвий простір, право здійснювати контроль над порядком речей, а також право визначати майбутнє.

Лідери, правляча еліта, контреліта, управлінці і керівники мають справу з цілісними реальними конфліктами, а не з окремими їх філософськими, психологічними, соціологічними, політологічними, правовими аспектами. Тому виникає необхідність цілісного усвідомлення ролі і місця особи як лідера, носія елітарних, управлінських цінностей і інтересів.

Метою даного дослідження є виявлення особливостей політичного лідерства через призму політичного конфлікту. Відповідно до мети можемо сформулювати наступні завдання:

- окреслити основні теоретичні положення конфліктологічної парадигми;

- визначити фактори, які уможливають для лідера участь в політичному конфлікті;

- означити місце і роль лідера в соціально-політичному конфлікті.

Історія дослідження політичного лідерства і правлячої еліти є прикладом різноманітних підходів, наявності концепцій, парадигм, однак їх наявність не забезпечує існування загальної теорії. Протягом століть особистості вождів, полководців, героїв, монархів, законодавців не тільки привертали до себе пильну увагу мислителів, але й служили живим втіленням влади.

В політологічному енциклопедичному словнику поняття лідерства визначається перш за все через взаємодію між людьми, в ході якої наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи певну його частину), котра добровільно віддає частину своїх політико-владних повноважень і прав [8, 186].

Чимало думок, ідей з приводу конфліктогенних суперечностей у природі та суспільстві, зіткнення протилежних бажань і прагнень, боротьба між особами, класами і державами можна знайти у працях Аристотеля, Т. Гоббса, Г. Гегеля, К. Маркса, А. Сміта. Соціологія конфлікту наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття зросла з праць Г. Спенсера, Л. Гумпловича, Г. Зиммеля, Г. Парка.

Варто зауважити, що значний внесок у становлення конфліктологічної парадигми зробив німецький соціолог Макс Вебер. Найважливіші напрямки його досліджень – соціологія політики, соціологія релігії і соціологія економіки – наповнені конфліктологічною проблематикою [6, 21]. Особливу роль у сучасном політичному конфлікті М.Вебер відводив бюрократії, яка, перетворюючись у верству з особливими інтересами, має можливість проводити свою волю через систему державних закладів, провокуючи соціальне незадоволення. Хід історії виробляє все більш складні форми політичної мотивації конфліктної поведінки, але при цьому індивіди не стають все більш вільними від тиску суспільних структур і політичних інститутів.

Актуальною для розуміння природи і місця лідера, політичної еліти в політичному конфлікті є ліволіберальна концепція американського вченого Чарльза Райта Міллса (1916-1962), який у своїй праці «Правляча еліта» на основі функціонального підходу до розуміння суті еліти доводив, що вона є не результатом інтелектуального, психологічного й морального переважання, а наслідком зайняття командних позицій у суспільній ієрархії: «владна еліта складається з осіб, які займають такі позиції, які дають їм можливість піднятися над середовищем звичайних людей і приймати рішення, які мають масштабні наслідки...Це обумовлено тим, що вони керують важливими інститутами і організаціями сучасного суспільства» [7, 24]. На думку вченого кожен інститут стабілізується лідером, який володіє правом контролю і санкціонування на всіх партнерів по інституту. В сучасному світі існує п'ять інституційних порядків: політичний, економічний, військовий, сімейний, релігійний [3, 66]. Саме зайняття ключових позицій в економіці, політиці, військових та інших інститутах забезпечує лідерам владу і таким чином конститує правлячу еліту. Систему політичної влади у США Ч.Р.Міллс подавав як піраміду, що складається з трьох рівнів. Нижній рівень складає маса пасивного, фактично безправного населення. Середній відображає групові інтереси. На верхньому рівні приймаються найважливіші політичні рішення. Саме верхній рівень влади займає правляча еліта та її лідери, що по суті не допускає решту населення до визначення реальної політики. Ч.Р.Міллс доводив, що найбільш істотний вплив на управлінські структури (дуже часто конфліктними засобами) справляють невеликі групи політичних діячів, бізнесменів, військових, які формують «групи тиску» чи «групи інтересів».

Можливості впливу мас на еліту за допомогою виборів та інших демократичних інститутів досить обмежені. Для покращення ситуації варто залучати до управління державними справами лідерів-інтелектуалів.

Сукупність різних інтерпретацій дозволяє побачити різноманітні сторони політичного лідерства, однак ще не дає його цілісної картини. Розглянемо бачення лідерства і його участі в соціально-політичних процесах з позиції конфліктологічної методології. Конфліктологічний підхід дозволяє побачити суспільний розвиток через призму соціальних конфліктів, протистоянь, боротьби і конкуренції.

Німецький соціолог і філософ Р.Дарендорф стверджує, що в кожному об'єднанні внаслідок диференціації та поляризації інтересів завжди можна вирізнити дві основні групи: управлінців і підлеглих, між якими точиться постійна боротьба. Правляча група завжди зацікавлена у збереженні, а підлегла – у перерозподілі влади та авторитету [2, 142]. Особливе місце у диференціації і поляризації інтересів посідає ставлення до влади чи авторитету. Так, відмічає Р.Дарендорф, для суспільства характерна нерівність по відношенню людей до розподільчої влади і звідси різні інтереси і прагнення, що викликає тертя, антагонізми і як результат – зміни в суспільстві [1, 10]. Вслід за М.Вебером Р.Дарендорф визначає владу як можливість здійснити свою волю, незважаючи на спротив і незалежно від основ, на які спирається ця можливість. Авторитет в більшій мірі пов'язаний з легітимним визнанням відносин домінування і підкорення. Розвиток зазначеного протиріччя становить сутність будь-якого суспільно-політичного конфлікту.

У кожному суспільстві, за думкою вченого, існують концентрати соціаль-політичних конфліктів. А всі конфлікти виникають на ґрунті поділу влади через те, що одна група чи клас чинять опір «тиску» або пануванню іншої соціальної сили.

Американський соціолог, конфліктолог Луїс Козер у працях «Функції соціального конфлікту» та «Продовження вивчення соціального конфлікту» розглядав політичне лідерство через призму соціального конфлікту. Для вченого вихідним пунктом для аналізу політичного лідерства є бачення, що в соціальній структурі будь-якого типу завжди існує привід для конфліктної ситуації, «оскільки час від часу в ній виникає конкуренція окремих індивідів з приводу дефіцитних ресурсів, престижу, влади» [5, 542]. Методологічною основою теорії Л.Козера є функціоналізм та ціннісно-нормативна парадигма, оскільки він обґрунтовує функціональне призначення конфлікту в суспільстві. На його думку, конфлікт є методом подолання напруженості, який кращої комунікації між суб'єктами конфліктної взаємодії, сприяє створенню груп, інститутів та інших соціальних організацій.

На думку вченого, якщо соціальна структура не піддається настільки сильним потрясінням і розколам, то й у цьому випадку для неї буде характерно неминуче розмежування сил, а саме розбіжність між соціальною перспективою лідерів і точкою зору мас [5, 552]. Розбіжність позицій підпорядкування й авторитету вимагає від

лідера незначних зусиль для того, щоб маси погодилися з його інтерпретацією подій. На перших етапах конфлікту лідер покликаний переконати тих, хто йде за ним у виправданості їхньої жертви, тобто в тім, що боротьба ведеться в ім'я майбутнього благополуччя всіх верств суспільства, а не тільки його верхівки. Саме лідер повинен довести своїм співвітчизникам, що визнання поразки продиктоване інтересами всього суспільства, а не тільки міркуваннями вождів. Щоб зробити поразку приємною, потрібно не менше зусиль, ніж для того, щоб стала бажаною війна.

Характерна відмінність лідерів від підлеглих не вичерпується різною якістю їхньої соціальної перспективи; воно включає також рівень оціночних суджень, тому що лідер зобов'язаний бути більше раціональним у своїй інтерпретації наслідків конфлікту й відносних переваг своєї сторони [5, 552]. Якщо лідер хоче полегшити вагу поразки, він повинен викликати на допомогу своє вміння маніпулювати системою символів, за допомогою якої маси орієнтуються в поточних подіях. Цей процес нерідко означає роз'яснення масам суті здобутих ними часткових перемог для того, щоб відволікти їхню увагу від переживання відносних невдач. Більше того, роль лідера вимагає постійних маніпуляцій внутрішньогруповими точками напруги для того, щоб зберегти єдність групи в несприятливих обставинах [5, 553]. Ці маніпуляції лідера будуть виправдані навіть у тому випадку, якщо досягнення загальногрупової мети вимагає жертви.

Сучасне зародження теорії конфлікту як парадигми політичної науки відбулося у 1961 році, коли у Лондоні вийшла книга Джона Рекса «Ключові проблеми у соціологічній теорії». Намагаючись протиставити свої судження Т.Парсонсу і для більшого успіху побудови «чистої теорії конфлікту, він створив абстрактну опозицію під назвою теорія порядку [6, 22]. На думку вченого, соціальний порядок є свідомим результатом захисту власної влади окремої групи (або індивіда), яка встановлює контроль над розподілом ресурсів.

Джон Рекс додає до причин конфлікту чисто інституційні фактори боротьби за владу, яка відтворює конфліктність у суспільстві. Найпростіша схема протікання інституційного конфлікту за Дж.Рексом, може бути представлена в наступних процесах: в зрілому соціальному інституті невідворотно утворюється керівне ядро, яке з часом отримує ряд переваг в розподілі благ; по мірі розвитку інтереси «правлячої еліти» і інших членів організації

починають розходитись, привілейована група, маскуючись загальноприйнятими цінностями і стандартами, переслідує перш за все свої цілі; наростає напруженість між владними і обділеними групами, оголюється протилежність інтересів, які бажають зберегти статус-кво і прагнуть перерозподілу владних функцій; висуваються лідери опозиції, формується її ідеологічне оформлення, вирішення конфлікту приводить до змін, в результаті яких проходить заміна правлячої еліти, корекція цілей, інституціональної діяльності [4, 54-55]. Цикл завершений і готовий до повторення.

У даному циклі очевидним є використання ідей розвитку бюрократичних систем М.Вебера і «правлячої еліти» Р.Міллса. Вузловими моментами схеми є наявність в кожному соціальному організмі латентних конфліктних цілей в силу неспівпадання інтересів людей і поняття «правляча еліта».

Теорія конфлікту виробила загальні положення, які при всіх розбіжностях у розумінні конфлікту є вихідними:

1. У всіх соціально-політичних системах існує нерівномірний розподіл дефіцитних ресурсів;

2. Нерівність закономірно породжує конфлікт інтересів частин системи;

3. Такі конфлікти в більшості випадків викликають протистояння, зіткнення, суперечність між тими, хто володіє, і тими, хто не володіє дефіцитними ресурсами;

4. Ці конфлікти будуть викликати реорганізацію соціальної системи, створювати нові форми нерівності, що в свою чергу слугує поштовхом до нових конфліктів та змін.

Важливим є пояснення відносин панування-підкорення з позиції конфлікту і те, що конфліктогенним фактором може виступати політичний лідер, керівна група, політична еліта.

У ході розвитку політичного конфлікту відбувається консолідація сил та засобів кожної зі сторін і суб'єктивізація її в образі свого лідера. Таки чином, лідер наділяється повноваженнями представляти в єдиній особі цілу країну або коаліцію, що складається з декількох країн (наприклад, лідерство в ході Ялтинської конференції). Сильний лідер, як правило, стає об'єктом підвищеної уваги з боку потенційних та реальних супротивників.

Виходячи з викладених теоретичних положень можемо запропонувати наступні фактори, за наявності яких, політичний лідер може стати потенційним агентом конфлікту. По-перше, це

конфліктна свідомість як особливий стан суспільної чи особистісної свідомості, специфіка якого полягає в усвідомленні протидіючими суб'єктами несумісної протилежності своїх інтересів, ідеалів чи цінностей та перетворення їх на мотивацію конфліктної боротьби в політичному просторі. По-друге, домінування конфліктної поведінки у здійсненні політичних взаємодій. Таким типом поведінки переважно володіють політичні діячі авторитарного складу, які керуючись ідеями власної вищості та переваги, схильні жорстко домінувати, володарювати і руйнувати чужі цінності. По-третє, мета і цілі політичних лідерів не збігаються, або небажані для інших. По-четверте, якщо політичний лідер є представником соціальної спільноти, політичного інституту, який вже бере участь у політичному конфлікті.

Діючий суб'єкт політичного конфлікту формується в процесі політичної активності, але стає агентом конфлікту лише тоді, коли займає конкретну позицію. Керівники в суспільно-політичних організаціях, представники політичної еліти, політичні лідери – є суб'єктами конфлікту, оскільки, вони включаються в боротьбу за владу і перерозподіл ресурсів. Крім того, доцільно звернути увагу й на те, що дуже часто в конфлікті, який розглядається, йдеться про гострі суперечки між політичними лідерами, керівниками партій, фракцій у парламенті, просто особистостями. У політичному конфлікті слід враховувати й соціальні чинники, які створюють умови для конфліктогенів. У цьому контексті ми можемо звернути увагу на такі чинники як боротьба за політичні посади у структурах виконавчої та законодавчої влади, які пов'язані з розподілом матеріальних і фінансових ресурсів і боротьба цінностей та ідеологічних доктрин, боротьба конкуренції стратегічного порядку щодо майбутнього розвитку країни. Ця сторона політичного конфлікту проявляється у полеміці в ЗМІ, деклараціях і заявах суб'єктів політичної діяльності. Учасники конфлікту на цій стадії конкурують за право впливу на громадську думку й прагнуть здобути якомога більше прихильників.

Таким чином, ми можемо вивести наступні позиції через наявність яких ми сприйматимемо політичне лідерство у політичному конфлікті:

1. Політичний лідер у політичному конфлікті як суб'єкт конфліктних прагнень, носій власних ідей, ідеалів, цінностей, які стають конфліктогенним фактором.

2. Політичне лідерство як об'єкт конфлікту. Тут ми перш за все маємо на увазі прагнення інших учасників конфліктів зайняти посаду, отримати владу, авторитет, дефіцитні ресурси.

3. Політичний лідер як «третя сторона» (медіатор) у конфлікті через виконання арбітражних функцій. Можливість посередництва у конфліктній взаємодії можливе у випадку наявності у лідера таких якостей як авторитет, харизма, легітимність, або навіть, можливість застосування силових методів.

Джерела

1. Боднар В. Концепція конфліктної моделі суспільства Р.Дарендорфа // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – 2008. – Вип.9. – С.10-15.
2. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта // Социс. – 1994. – №4. – С.142-147.
3. Дука А.В. Перспективы социологического анализа властных элит // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – Том III. - №1 (9). – С.64-82.
4. Здравомыслов А. Социология конфликта. – М.: Аспект-Пресс, 1995. – 318с.
5. Козер Л. Функции социального конфликта // Американская социологическая мысль. – М., 1996. – С.542-556.
6. Конфліктологія / За ред. Л.М. Герасіної, М.І. Панава. – Харків: Право, 2002. – 256с.
7. Мидлс Р. Властвующая элита. – М.: Изд-во иностр. лит., 1959. – 302с.
8. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. Посібник для студентів вищ. навч. закладів – К.: Генеза, 1997. – 400с.
9. Козирев Г.И. Политическая конфликтология. М.: ИД Форум. ИНФРА-М., 2008. 432 с.

Карпінський Борис Андрійович

Доктор економічних наук, професор

Львівський національний університет імені Івана Франка

4.6. Стратегіологія розвитку поведінкових фінансів й державотворчого патріотизму нації за соціально-гуманітарних зрушень у мотивах прийняття рішень

Принципове місце у забезпеченні можливостей розвитку та активізації соціально-гуманітарного простору пов'язано з економікою. Однак, традиційна економіка, включно з теорією фінансів, перебуває на роздоріжжі свого стратегіологічного розвитку. Характерною особливістю цього стає потреба у цільовій спрямованості різнопланових соціально-гуманітарних зрушень через врахування відповідних мотивів прийняття рішень, оскільки з ними слідує й ефективність результату щодо конкретного вибору напрямку: шлях ринкового раціоналізму, чи використання шляху ірраціоналізму, але ринкової орієнтації. Ніби й кардинальних відмінностей між ними немає: але перший шлях стосується прийняття людиною раціональних рішень для максимізації